

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ АПН УКРАЇНИ

РЕДІНА ВАЛЕНТИНА АНДРІЇВНА

УДК – 374.31

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ
У ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

13.00.07 – теорія і методика виховання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Київ –2000

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

- Науковий керівник: - доктор педагогічних наук,
головний науковий співробітник
КОРНЄЄВ Віктор Петрович
Інститут педагогіки АПН України
- Офіційні опоненти: - доктор педагогічних наук, професор
СУЩЕНКО Тетяна Іванівна
Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
- кандидат педагогічних наук,
заслужений працівник освіти
ВЕРБИЦЬКИЙ Володимир Валентинович
директор Українського еколого-
натуралістичного центру учнівської молоді
Міністерства освіти України
- Провідна установа: Вінницький державний педагогічний
університет ім. М.М.Коцюбинського

Захист відбудеться “ 23 ” травня 2000 року о 14 год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.454.01 в Інституті проблем виховання АПН України
(04060, м. Київ, вул. Берлинського, 9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту проблем виховання АПН
України (04060, м. Київ, вул. Берлинського, 9).

Автореферат розісланий “ 21 ” квітня 2000 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Г.П.Пустовіт

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У сучасній системі безперервної освіти позашкільне навчання та виховання має відігравати суттєву роль у інтелектуальному і моральному розвитку молоді, формування у неї фізичних і творчо-перетворювальних здібностей.

Концепція позашкільної освіти націлює на духовний та фізичний розвиток учнів у вільний від навчання час, на підготовку підростаючої особистості до життя в умовах переходу до ринкової економіки при впровадженні якісно нових форм і методів організації позашкільної життєдіяльності.

У зв'язку з цим актуального значення набуває проблема роботи позашкільних закладів освіти (станції, центри юних туристів, натуралістів) з питань організації пошукової діяльності учнів: виховання в них патріотичних рис, почуття відповідальності за доручену справу, вмінь колективної роботи, формування комунікативних якостей. Виходячи з цього, психолого-педагогічна наука і педагогічні колективи позашкільних закладів освіти та виховання прагнуть того, щоб кожне навчальне (теоретичне і практичне) заняття сприяло організації пошукової діяльності учнів, що забезпечує залучення їх до самостійного здобуття знань, умінь і навичок, формує уміння аналізу, систематизації та дослідження краєзнавчої, історичної, географічної та іншої інформації.

Нині психолого-педагогічною наукою та позашкільною практикою накопичений певний досвід, що сприяє визначенню нових завдань і їх успішному розв'язанню.

Між тим аналіз практики засвідчує, що відчутних зрушень в інноваційній діяльності позашкільних закладів ще не відбулося. Сьогодні педагоги цих закладів не мають відповідної науково-методичної літератури, а їх відсутність утруднює реалізацію творчих задатків особистості у навчально-виховному процесі. Загалом у психолого-педагогічній літературі стосовно позашкільних закладів розкрито з м і с т їх діяльності, тоді як п р о ц е с розвитку творчої особистості залишається не розробленим.

Ідея нашого концептуального підходу полягає у розгляді даної проблеми як ефекту впливу пошукової діяльності на формування творчої особистості учня.

Проблема пошукової діяльності учнів безпосередньо чи опосередковано досліджувалась багатьма педагогами і психологами (Л.І.Божович, С.У.Гончаренко, І.А.Зязюн, О.І.Киричук, Б.С.Кобзар, В.М.Коротов, Г.С.Костюк, В.М.Мадзігон, В.О.Онищук, В.М. Оржехівська, О.Я.Савченко, В.О.Сухомлинський, О.В.Сухомлинська, Т.І.Сущенко, М.П.Тименко, Г.І.Щукіна та ін.), а також методистами природничих дисциплін (Н.М.Бібік, В.В.Бенедюк, О.І.Бугайов, Н.М.Буринська, В.В.Вербицький, А.В.Даринський, М.Ю.Костриця, В.П.Корнеєв, М.П.Крачило, В.В.Обозний, М.П.Откаленко, Г.П.Пустовіт, А.Й.Сиротенко та ін.).

Аналіз стану висвітлення досліджуваної проблеми в психолого-педагогічній літературі з географії, біології, історії, краєзнавства (яка є основною в організації туристсько-краєзнавчої

роботи в позашкільному закладі), свідчить, що пошукова діяльність учнів у цих закладах ще недостатньо реалізується в навчально-виховному процесі.

Актуальність проблеми, відсутність спеціальних досліджень та потреби практики зумовили вибір теми дисертаційної роботи "Організація пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти".

Дослідження проводилось на матеріалах географії рідного краю, загальної фізичної і економічної географії, біології, геології, історії, етнографії як змісту інтегрованих курсів позашкільного закладу. Опосередковано досліджувались окремі питання освіти з археології і народознавства. Вибір окреслених предметів пов'язаний з тим, що їх вивчення відкриває особливі можливості в організації пошукової діяльності учнів як засобу розвитку творчої особистості.

Досліджувана проблема - багатоаспектна. Вивчення психолого-педагогічної і методичної літератури, досвіду роботи педагогічних колективів станцій юних туристів, наші експериментальні дослідження дали можливість вичленити аспекти розв'язання цієї проблеми: методологічний, науково-методичний, процесуально-результативний, виховний.

Методологічний аспект передбачає втілення в навчально-виховний процес позашкільних закладів змісту виховання учнів згідно Концепції позашкільної освіти.

Науково-методичний аспект передбачає розробку і експериментальне обґрунтування проблеми організації пошукової діяльності учнів. Він охоплює технологічне забезпечення (методи, прийоми, форми, умови).

Процесуально-результативний аспект визначає способи дій, зміни їх у навчально-виховному процесі та одержаний певний результат від дій учня.

Виховний аспект полягає в тому, щоб організувати всю життєдіяльність учнів у позашкільному закладі педагогічно цілеспрямованим на формування всебічно розвиненої особистості.

Всі розглянуті аспекти взаємозв'язані. Ці зв'язки становлять основу роботи позашкільних закладів з організації пошукової діяльності учнів і забезпечують цілісний підхід до розв'язання дослідницької проблеми на принципах науковості, варіативності, доступності, соціальної спрямованості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження входить до тематичного плану наукових досліджень Інституту педагогіки АПН України.

Об'єктом дослідження є навчально-виховний процес у позашкільних закладах освіти.

Предметом дослідження – організація пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти.

Мета дослідження. Розкрити і науково обґрунтувати сутність, структуру і зміст пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти та виявити педагогічні умови, формування і розвиток особистості у навчально-виховному процесі.

Завдання дослідження.

1. Вивчити стан проблеми у педагогічній теорії і практиці та визначити напрями і методологію дослідження на основі загальних тенденцій розвитку позашкільної освіти та виховання.
2. Визначити науково-педагогічні підходи до відбору змісту навчального і виховного матеріалу природничих дисциплін з метою організації пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти.
3. Експериментально перевірити навчально-виховну результативність пропонованої методики організації пошукової діяльності учнів і розробити конкретні практичні рекомендації для вчителів і працівників станцій юних туристів.
4. Реалізувати результати дослідження шляхом створення навчальних програм і посібників, які забезпечують розвиток пошукової діяльності учнів та формування творчо розвиненої особистості у позашкільних закладах освіти.

Мета й завдання дослідження обумовили використання таких методів:

- *емпіричних*: педагогічне спостереження, вивчення досвіду роботи працівників станцій юних туристів, усне опитування (бесіда, інтерв'ю), письмове опитування (анкетування), вивчення документації позашкільних закладів освіти, аналіз робіт учнів (польові дослідження, практичні і самостійні роботи, науково-дослідницькі реферати тощо), констатуючий і формуючий експерименти;
- *теоретичних*: стан розв'язання проблеми в психолого-педагогічній і методичній літературі; аналіз нормативних документів Міністерства освіти України; статистичний метод; метод узагальнення окремих характеристик дослідження.

Методологічними засадами дослідження є наукові положення про закономірності розвитку особистості; система психолого-педагогічних поглядів на організацію пошукової діяльності учнів, що вимагає розглядати всі аспекти пошукової діяльності учнів у їх взаємозв'язках і закономірностях; теорія розвивального навчання і виховання.

Джерела дослідження: документи і фондові матеріали Українського державного Центру туризму і краєзнавства учнівської молоді; станції юних туристів Харківського обласного управління освіти і науки; Закарпатського, Полтавського, Донецького обласних центрів туризму; Валківського районного і Чугуївського міських центрів туризму Харківської області; психолого-педагогічна і методична література; автореферати дисертацій і дисертаційні роботи з досліджуваної проблеми.

Дослідження провадилось у три етапи (1990-1998 рр.).

На першому етапі (1990-1991 рр.) вивчалась філософська, психологічна, педагогічна, методична література з проблеми дослідження, визначились його мета, завдання, актуальність досліджуваної проблеми. Велись спостереження за навчально-виховним процесом у позашкільних закладах освіти і виховання, проводився констатуючий експеримент.

На другому етапі (1992-1995 рр.) розроблялись завдання пошукового характеру, які використовувались у ході дослідження з організації пошукової діяльності учнів; уточнювався зміст, форми і методи організації пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти; здійснювався формуючий експеримент, у ході якого перевірялася ефективність розробленої нами методики організації пошукової діяльності учнів як засобу формування творчо розвинутої особистості.

На третьому етапі (1996-1998 рр.) опрацьовувались результати констатуючого і формуючого експериментів, узагальнювались результати дослідження, формувалися теоретичні і практичні висновки та рекомендації виховного і освітнього напрямів, а також виконувалось загальне оформлення дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає: у науковому обґрунтуванні теорії і методики організації пошукової діяльності учнів у практиці роботи позашкільних закладів освіти і виховання; у визначенні і конкретизації мети, завдань, змісту і організації пошукової діяльності учнів у цих закладах; у розробці критеріїв оцінювання рівнів сформованості знань, умінь і навичок у процесі здійснення пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти; в аргументації перспективних шляхів подальшого розвитку досліджуваної проблеми.

Теоретичне значення дослідження окреслюється розробкою теоретичних основ та педагогічних умов в організації пошукової діяльності учнів у навчально-виховному процесі позашкільних закладів.

Практичне значення дослідження ґрунтується на практичній реалізації висунутих теоретичних положень організації пошукової діяльності учнів; розробці конкретних програм і методичних рекомендацій. Матеріали дослідження можуть використовуватись керівниками обласних станцій юних туристів і натуралістів, працівниками районних відділів освіти та вчителями загальноосвітніх шкіл.

Розроблені теоретичні та методичні положення можуть стати основою для удосконалення навчальних програм і посібників з організації пошукової діяльності учнів як засобу виховання підростаючої особистості.

Досвід роботи Харківської обласної станції юних туристів з питань організації пошукової діяльності учнів вивчався учасниками Всеукраїнських, міжнародних, обласних семінарів, може

бути використаний у системі підготовки студентів вищих педагогічних закладів освіти, факультетів підвищення кваліфікації вчителів, керівників гуртків.

Вірогідність дослідження забезпечена методологічною обґрунтованістю його положень, що об'єднує теоретичне пізнання і практичний досвід з цієї проблеми; організацією експериментальної перевірки концептуальних положень і методичних рекомендацій та апробацією результатів дослідження на різних рівнях.

Особистий внесок здобувача полягає в теоретичному обґрунтуванні основних ідей і положень досліджуваної проблеми; у розробці конкретної методики організації пошукової діяльності учнів і їх виховання у позашкільних закладах освіти.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження доповідалися у процесі систематичного читання лекцій для працівників позашкільних закладів освіти на республіканських семінарах і конференціях у Києві (1995р., 1998 р.), Полтаві (1995 р.), Ужгороді (1997 р.), Херсоні (1998 р.) та ін. містах; семінарах для працівників станцій, центрів юних туристів України (1993р., 1997 р.); міжнародних науково-методичних семінарах (Харків, 1992-1999 рр.); на звітних наукових конференціях Інституту педагогіки АПН України і засіданнях лабораторії методики навчання географії цього ж інституту (1995-1999 рр.); на засіданнях методичних об'єднань вчителів географії, біології, історії і вихователів у Харківському інституті післядипломної освіти (Харків, 1990-1999 рр.); у процесі читання лекцій і повідомлень працівникам позашкільних закладів України.

Публікації. Результати дослідження і висновки дисертації відображено у восьми публікаціях автора: чотирьох статтях у наукових журналах; трьох статтях у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій (Всеукраїнської і міжнародних); однієї публікації у збірці наукових праць.

На захист виносяться:

1. Теоретично обґрунтована і практично апробована методика організації пошукової діяльності учнів в однопрофільних позашкільних закладах освіти.
2. Зміст і операційно-процесуальна складова системи роботи позашкільних закладів з організації пошукової діяльності учнів і їх виховання.
3. Модель цілісного процесу організації пошукової діяльності учнів у позашкільному закладі.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що включають до 200 найменувань, 16 таблиць, 12 рисунків. Загальний обсяг дисертації 166 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі на основі аналізу сучасних напрямів заявленої проблеми науково обґрунтовано актуальність дослідження, визначено мету, основні завдання, розкрито методи і джерела, наукову новизну та практичну значущість. Сформульовано зміст положень, які виносяться на захист, накреслені шляхи впровадження одержаних результатів у практику.

У першому розділі - "Проблема організації пошукової діяльності учнів у теорії і практиці навчання та виховання" проаналізовано теоретичні основи пошукової діяльності учнів, розглянуто стан проблеми в психолого-педагогічній і методичній літературі, а також у практиці роботи позашкільних закладів освіти.

У розділі розглядається характеристика понять "науковий пошук", "пошукова діяльність", "пошукова краєзнавча робота". Розкривається їх сутність, становлення і розвиток цих понять.

На основі аналізу та вивчення психолого-педагогічної літератури ми визначили зміст пошуково-краєзнавчої і пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах. Пошуково-краєзнавчу діяльність учнів ми розглядаємо як таку, що спрямована на пошук краєзнавчих об'єктів, предметів, на опис краєзнавчих подій, явищ природи, на пошук методів розв'язання раніше невідомих краєзнавчих завдань.

Концепція позашкільної освіти та виховання визначила, що основним змістом діяльності однопрофільних позашкільних закладів (станцій, центрів туризму) є залучення учнів до активної діяльності у сфері туризму і краєзнавства, дослідництва та пошуку знань про комплексну генетичну картину життя певних територій, вивчення окремих краєзнавчих об'єктів і явищ соціального життя.

Реалізація завдань, визначених Концепцією, неможлива без організації дослідницько-експериментального напрямку в діяльності позашкільного закладу, який передбачає включення учнів у пошукову роботу.

Дослідження вчених Ю.К.Бабанського, С.У.Гончаренка, І.Я.Лернера, В.М.Коротова, О.Я.Савченко та ін. засвідчують, що учні в процесі самостійної творчої діяльності, використовуючи наукові методи пізнання, відкривають для себе нові знання, а здобувати ці знання вони можуть за допомогою пошуку і пошукової діяльності як у навчанні, так і у вихованні.

У своїх працях психологи, педагоги і методисти М.І.Алексєєва, Н.М.Бібік, Л.І.Божович, В.А.Крутецький, В.П.Корнєєв, О.І.Киричук, В.О.Сухомлинський, Т.І.Сущенко, Г.І.Щукіна ототожнюють пошукову діяльність з пізнавальним інтересом і розглядають це як важливий мотив навчальної діяльності і виховання.

Пошукова діяльність учнів знаходить своє місце в процесі трудової діяльності, про що свідчать дослідження В.М.Мадзігона, А.С.Макаренка, М.М.Скаткіна, В.О.Сухомлинського, М.Д.Ярмаченка і ін.

Однак, ряд дослідників звертають увагу на пошукову діяльність учнів, маючи свою власну концепцію, досліджуючи цю проблему лише в загальноосвітній школі, тоді як проблема діяльності позашкільних закладів освіти залишається мало дослідженою. Саме тому важливим резервом інтенсифікації навчального процесу є всебічна організація пошукової діяльності у позашкільних закладах освіти. Значне місце в цьому розділі нами відведено вивченню досвіду роботи позашкільних закладів освіти в Україні з питань організації пошукової діяльності учнів.

З цією метою на першому етапі дослідження, в ході виконання констатуючого експерименту був вивчений досвід роботи Полтавського, Закарпатського, Кіровоградського, Донецького обласних центрів туризму та краєзнавства, досвід діяльності позашкільних закладів Харківщини і обласної станції юних туристів.

У дисертації підкреслюється, що організація пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах вимагає комплексного дослідження, оскільки сам процес виховання вважається комплексним. З ходом розвитку учня виховні завдання ускладнюються і поглиблюються. Процес виховання особистості розглядається в позашкільному закладі як процес двосторонній, тобто обов'язкова участь у ньому і взаємодія двох сторін – учителя-вихователя і учня-вихованця.

У розділі наголошується, що кожна станція, центр туризму, має свій власний досвід, форми і методи організації навчально-виховного процесу розвитку пошукової діяльності учнів.

Під час вивчення досвіду діяльності позашкільних закладів була проведена відповідна дослідницька робота, мета якої полягала в тому, щоб виявити комплекс ефективних форм залучення учнів до пошукової діяльності та з'ясувати дидактичні умови організації цієї діяльності учнів у позашкільних закладах освіти.

Проведена експериментальна робота допомогла з'ясувати, що частина учнів експериментальних груп не мали навиків з організації пошукової діяльності, у процесі навчання відчували утруднення в пошуках самостійного розв'язання пізнавальних завдань. Причиною цього було те, що виклад програмного матеріалу на заняттях найчастіше мав характер розповіді чи лекції, вільної від пошуку, яка недостатньо стимулює розумову діяльність учнів.

Об'єктом спостережень у нашому дослідженні були дії учнів пошукового характеру під час вивчення програмного матеріалу на заняттях гуртків природничого профілю, виконання самостійних і практичних робіт, розв'язання пошукових пізнавальних завдань. З цією метою учням були запропоновані завдання репродуктивного і творчого характеру. Експеримент був проведений з учнями першого року навчання, який показав, що ця категорія учнів ще не має навичок виконання пошукових завдань.

Матеріали констатуючого експерименту дозволили виділити три групи учнів за рівнем їх ставлення до пошукової діяльності: з високим, середнім і низьким рівнями. Перша група учнів з яскраво вираженими навчальними інтересами. Як правило, такі учні виявляють активність у

краєзнавчих географічних, історико-етнографічних, біологічних гуртках, диспутах, систематично читають науково-популярну літературу, розв'язують пізнавальні завдання, поглиблюючи свій кругозір. У відсотках, кількість учнів першої групи склали 12%. Друга група - це учні, які добросовісно ставляться до вивчення природничих і історичних дисциплін. Вони становлять біля 34%, і учні третьої групи склали майже 54%. Це показники характерні для учнів, які тільки що прийшли до позашкільного закладу, вони ще не визначились, у якому гуртку будуть навчатись, який предмет їм до вподоби.

Отже, що наблизитись до розв'язання проблеми необхідно: а) навчити учнів розуміти значення наукових знань у перетворювальній діяльності докілья людиною;
б) навчити їх переходити від розв'язання завдань репродуктивного характеру до пошукових, для чого слід створити систему пізнавальних завдань для самостійної пошукової роботи учнів. Результати констатуючого експерименту показали, що основою виховного процесу, головним джерелом формування суспільно цінних якостей особистості вважається *діяльність і спілкування*. Чим цілеспрямованіше організована корисна дитячому колективу позашкільних закладів освіти діяльність учнів, тим змістовніше відбувається їх спілкування.

Зміни, що відбуваються у нашому суспільстві; гостро ставлять питання про необхідність формування таких якостей творчої особистості, що допоможуть їй досягнути успіху у будь-якому виді творчої діяльності. Означені якості особистості визначають індивідуальну міру засвоєння матеріальних, соціальних, духовних цінностей суспільства. Якості творчої особистості залежно від ставлення до себе, до діяльності, до оточуючих і до світу в цілому можна сгрупувати за такими показниками:

1. Ставлення до себе: впевненість у своїх силах, вимогливість до себе, гордість, сміливість, самостійність.
2. Ставлення до діяльності: цілеспрямованість, наполегливість, уміння довести справу до кінця, енергійність, працелюбність.
3. Ставлення до оточуючих: повага до інших, незалежність поведінки, терпляче ставлення до особистостей інших, товариськість, самовідданість, чуйність.
4. Ставлення до світу: задоволення від процесу творчості, спостережливість, впевненість при невизначеності, почуття прекрасного, емоційна активність.

Формуванню саме таких якостей особистості повинна сприяти пошукова діяльність у позашкільних закладах освіти, щоб допомогти учням вийти за межі звичайного пізнання й реалізувати свої інтереси та здібності у майбутньому у тій галузі, яка їм найбільше відповідає.

У другому розділі дисертації - *"Пошукова діяльність учнів як провідний фактор навчально-виховного процесу позашкільних закладів"* - висвітлюються матеріали психолого-педагогічних досліджень, які проводились на станціях юних туристів Харківської, Донецької,

Закарпатської і Полтавської областей. Головну увагу приділено науковому обґрунтуванню змісту і педагогічних умов формування пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти. З метою обґрунтування змісту навчання учнів виникла потреба у створенні моделі позашкільного закладу освіти. Вона складається з блоків: освіта, творчість, дозвілля, фізичне загартування, соціальний досвід, які націлені на розвиток особистих якостей учнів. Основою моделі позашкільного закладу у нашому дослідженні став первинний колектив, що утворюється за трьох умов: соціального замовлення зацікавлених учнів і батьків; наявністю педагогічних кадрів і навчальних програм; відповідною матеріально-технічною базою і фінансуванням.

На основі цієї моделі у дослідженні характеризується навчально-виховна робота у позашкільних закладах освіти. Основна ознака цього процесу - організація пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти. Здійснювалась вона як науково-експериментальна, дослідницька, туристсько-краєзнавча і еколого-природоохоронна. Досвід і практика переконливо свідчать, що певна сукупність методичного забезпечення значно підвищує ефективність організації і розвитку пошукової діяльності учнів.

Змістом даного етапу дослідження був формуючий експеримент. Його основу склала наявна в психолого-педагогічній і методичній літературі ідея про те, що пошукова діяльність учнів розвивається в процесі цілеспрямованої навчально-виховної діяльності, керованої педагогом позашкільного закладу.

Мета формуючого експерименту полягала в тому, щоб на основі виконання пропедевтичних вправ і пізнавальних завдань визначити напрями організації пошукової діяльності учнів, поєднання яких забезпечує успіх у здобутті дослідницьких умінь, навичок і високих знань учнів з природничо-гуманітарних дисциплін, а також у вихованні творчих якостей всебічно розвиненої особистості.

На експериментальних матеріалах розкрито процес пошукової діяльності учнів на заняттях гуртків, під час організації і проведення походів і екскурсій, відновлення здобутих і маловідомих фактів історії, фольклору, спостереження за формами рельєфу, погодними умовами, виявлення та картографування природного заповідного фонду рідного краю, виховання професійних інтересів, розкриття виховних функцій еколого-краєзнавчої діяльності.

У процесі проведення експерименту було організовано виконання пошукових пізнавальних завдань, використання яких передбачало певну мету. Так, пошукові завдання репродуктивного характеру використовувались для збагачення знаннями і удосконалення вмінь і навичок учнів; завдання проблемного напрямку вимагали від учнів уміння розкривати причинно-наслідкові зв'язки тих чи інших природних явищ, обґрунтовувати, порівнювати і розв'язувати ці проблемні ситуації; виконання пошукових завдань практичного спрямування вимагало від учнів

не тільки умінь аналізувати факти, робити узагальнення але і застосовувати одержані результати в різних життєвих ситуаціях.

При побудові експериментальних завдань враховувались зростаюча складність програмного матеріалу з орієнтацією на підвищення рівня організації пошукової діяльності учнів.

Пошук – провідний метод, що забезпечує залучення учнів до самостійного опрацювання і аналізу наукової інформації та формування на цій основі вмінь і навичок дослідницької роботи. В результаті провідним напрямом пошукової діяльності учнів у нашому дослідженні вважаються дослідницькі роботи учнів на заняттях, які виконуються за дотриманням таких умов: а) якщо пошукові завдання цікаві за змістом; б) якщо пошукові завдання практично значущі; в) якщо завдання організовані на краєзнавчих матеріалах з використанням польових досліджень.

Особливим видом пошукової діяльності вважаються дослідно-практичні роботи учнів на заняттях, географічних майданчиках обласних станцій юних туристів, у геологічних гуртках, секціях і товариствах. Метою виступило дослідження ефективності роботи учнів з картографічним матеріалом. В експерименті був використаний метод практичних робіт, завданням якого було прищеплення учням навичок працювати з картографічним матеріалом і на цій основі виховати в учнів професійний інтерес до картографії і професії картографа. Експериментальною роботою було охоплено 120 учнів (формуючий експеримент) на станції юних туристів і 120 учнів загальноосвітніх шкіл м. Харкова №№61, 154, 26, 35, які є членами краєзнавчих гуртків (констатуючий експеримент).

Проведені експериментальні дослідження сформували в учнів інтерес до пошуково-дослідницької роботи і до геологічних знань, навчили їх експериментально аналізувати карти з геології, робити картографічні висновки. Пошукова діяльність учнів сприяла оволодінню ними пізнавальними уміньми в роботі з геологічними картами атласу. Результати експериментів наведені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Результати письмових робіт експериментальних і контрольних груп.

Експериментальні групи і кількість учасників				Контрольні групи і кількість учасників			
Бали				Бали			
5	4	3	2 і 1	5	4	3	2 і 1
24	60	32	4	15	44	51	10

Відповіді учнів оцінювались балами і в експериментальних групах вони були глибшими і аргументованішими. Так 84 учні експериментальних груп одержали бали “5” і “4”, а в контрольних – 59. Негативних балів в експериментальних групах налічується 4, а в контрольних –

10. На ефективність пошукової діяльності учнів значний вплив мають такі форми позашкільної роботи як туристські походи, екскурсії, експедиції. Дослідження в цьому напрямі були покладені в основу педагогічного експерименту, в якому брали участь 180 учнів (90 – в експериментальних групах і 90 – в контрольних). За результатами експериментального дослідження з’ясувалось ставлення учнів до навчальних предметів географії, біології та історії (ми об’єднали ці інтереси, оскільки в туристських походах учні використовують інтегровані знання в основному з цих предметів), що було підтверджено в процесі подальшого вивчення і обробки експериментальних досліджень методом математичної статистики.

Дослідження показало, що така участь у пошуковій діяльності позитивно впливає на розвиток професійних інтересів учнів у процесі оволодіння природничонауковими знаннями. Учні, які беруть участь у походах і екскурсіях, виявляють постійну зацікавленість змістом природничих предметів впродовж навчально-виховного процесу.

Місцеве оточення, рідний край – це той сприятливий ґрунт, який сприяє підвищенню ефективності пошукової діяльності учнів, за допомогою якої формуються пізнавальні інтереси до природи.

Значний вплив на формування особистості учня в позашкільних закладах освіти мають *професійні інтереси*. В нашому експерименті вони стали предметом дослідження, завданням якого було: а) виявити можливості позашкільного географічного краєзнавства в організації пошукової діяльності учнів, як засобу виховання їх професійних інтересів (під час підготовки та проведення туристських походів, екскурсій, експедицій по рідному краю); б) проаналізувати процес виховання професійних інтересів у процесі пошукової діяльності учнів; в) виявити умови, за якими пошукова робота ефективно сприяє пробудженню у дітей професійних інтересів.

Дані експериментального дослідження підтверджують, що доцільно організована з педагогічної точки зору пошукова краєзнавча робота учнів, створює значні можливості для зміцнення інтересів учнів до найрізноманітніших видів діяльності людини у довкіллі. За результатами нашого дослідження найбільше учнів віддали перевагу професіям геолога, еколога, картографа, гідролога, вчителів географії, біології та історії.

В організації пошукової діяльності учнів у процесі природоохоронної роботи значна увага була приділена навчанню учнів поняттям взаємозалежності і обумовленості явищ природи.

З цією метою учнями експериментальних груп вивчались, зокрема, такі поняття як: “навколишнє середовище”, “заповідники природи”, “еколого-натуралістична пошукова діяльність”, “охорона навколишнього середовища” та ін.

Експеримент показав, що оволодіння учнями змістом цих понять стимулювало пошукову діяльність учнів і впливало на підвищення їх знань і виховання гармонійного розвитку

особистості. Про результати експериментальної роботи свідчать наведені нижче дані – виконання контрольних завдань у експериментальних та контрольних групах. (див. табл. 2)

Таблиця 2

Результати виконання завдань учнями експериментальних і контрольних груп
(оцінювання в балах)

Клас	Експериментальні групи						Контрольні групи					
	В них	одержані бали в %%					В них	одержані бали і %%				
	учнів	5	4	3	2	1	учнів	5	4	3	2	1
7	118	23	66	29	-	-	118	16	26	70	6	-
всього	в %	19	56	25	-	-		13	22	59	6	-

Контрольна перевірка оволодіння учнями природоохоронними поняттями показала, що знання учнів експериментальних груп значно вище, ніж контрольних. Бали “5” і “4” в експериментальних групах одержали 75%, а в контрольних – 35%. Ці дані відображають рівень засвоєння окремих понять і виконання пропонованих їм пошукових завдань, якість знань і ефективність експериментальної методики під час організації формуючого експерименту. Формування в учнів морально-естетичного ставлення до природи вважається важливою умовою бережливого ставлення до неї. Тому в дисертації доведено, що розуміння учнями мотивів охорони природи впливає на ефективність організації пошукової діяльності учнів до вивчення природи в цілому і до оволодіння екологічними знаннями зокрема.

Проведені експериментальні дослідження з питань організації пошукової діяльності учнів у процесі екологічної освіти і виховання дозволили визначити такі критерії: а) практична діяльність учнів з охорони навколишнього середовища; б) поведінка учнів з збереження природних багатств і в цілому природи; в) участь учнів у посильній суспільно корисній роботі з захисту природи; г) розв’язання природоохоронних завдань у позашкільних закладах освіти.

Методика організації і проведення дослідно-експериментальної роботи містить рівні досліджуваної проблеми (перший рівень – аналіз практичної діяльності, другий – науково-теоретичний, третій – рівень науково-методичної діяльності); етапи дослідження; організація педагогічного експерименту і його проведення.

В цілому формуючим експериментом було охоплено 17 груп учнів і 17 груп учнів було визначено для контрольної перевірки, а загальна кількість учасників педагогічного експерименту складала 656 школярів.

Обробка результатів експерименту здійснювалася методами математичної статистики, які підтвердили гіпотезу нашого дослідження. Аналіз цих результатів відображено в табл. 3.

Фактичне середнє значення критерію більше критичного значення критерію ($10,51 > 7,82$), що дає підстави стверджувати, що наші експериментальні дослідження в організації пошукової діяльності більш ефективніші, ніж традиційна методика їх проведення.

Таблиця 3.

Результати дисертаційного дослідження

Досліджувані теми	Вибірки	Критерії	Фактичне значення	Критичне значення
Можливості походів і екскурсій у розвитку пошукової діяльності	ЕГп = 90		11,15	7,82
Можливості науково-дослідницької роботи, картографічних досліджень в організації пошукової діяльності	ЕГп = 120		11,41	7,82
Можливості еколого-природничих досліджень у пошуковій діяльності	ЕГп = 118		8,99	7,82

Разом:

ЕГ = 328

Тф = 10,51

Тк = 7,82

Аналіз даних експериментальних груп, які були одержані в результаті дослідної перевірки, підтверджує взаємозв'язок форм і методів позашкільної роботи та їх важливе значення у формуванні всебічно розвиненої особистості дитини.

Проведені дослідження дозволили зробити такі **висновки**:

1. Проблема з організації пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти є однією з актуальних у педагогічній теорії і практиці. Важливість досліджуваної проблеми зумовлена об'єктивним характером навчально-виховного процесу у позашкільних закладах. Як важливий фактор навчальної діяльності учнів організація пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах характеризується взаємозв'язком методологічного, науково-методичного, процесуально-результативного і виховного аспектів.

2. У дисертаційному дослідженні розглянута педагогічна сутність організації пошукової діяльності учнів і представлений аналіз діяльності позашкільних закладів України з досліджуваної проблеми.
3. Експериментальне дослідження проводилося на основі розробленої програми дослідно-експериментальної роботи, яка була апробувана в реальних умовах позашкільних закладів освіти. Досліджені теоретичні і практичні основи проблеми, апробувані в практиці позашкільного закладу освіти методи організації пошукової діяльності учнів і представлена модель роботи позашкільного закладу з цієї проблеми.
4. Результатами дослідження доведено, що специфічними, найбільш ефективними формами пошукової краєзнавчої роботи учнів у позашкільних закладах освіти є екскурсії, експедиції та туристські походи. Участь у них сприяє формуванню умінь і навичок пошукової діяльності, розвитку інтересів до галузей науки, сприяє професійній орієнтації учнів.
5. Екологічна освіта та виховання учнів у позашкільних закладах освіти і пов'язана з ними практична природоохоронна і краєзнавча діяльність, позитивно впливає на організацію пошукової діяльності учнів, а в подальшому і на напрям пошукової діяльності у складі наукових груп Малої Академії наук (МАН) та наукових товариств учнів (НТУ). Пов'язана з ними практична краєзнавча діяльність позитивно впливає на виховання інтересів учнів до природи і організацію пошукової діяльності за умови співпраці загальноосвітньої школи з позашкільним закладом; коли учні залучаються в екологічні, краєзнавчі, історичні, географічні, етнографічні, біологічні і інші гуртки і товариства, стають активними дослідниками, приймають діяльну участь у охороні природи.
6. Аналіз результатів дослідження свідчить про ефективність розробленої методики організації пошукової діяльності учнів. В експериментальних групах суттєво зросли інтереси учнів до проведення пошукової краєзнавчої роботи, потреба у допрофесійній орієнтації і самовизначенні особистості. Результативність пошукової діяльності учнів в експериментальних групах порівняно з контрольними підвищилася на 40%.
7. Визначені нами педагогічні умови в організації пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти в їх взаємозв'язку виявляють певну закономірність методів, форм, прийомів і засобів організації пошукової діяльності і на цій основі забезпечують розвиток творчої особистості учня.
8. Виявлення і опрацювання найближчих перспектив в організації пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах є джерелом становлення нових методичних напрямів з цієї проблеми. Дослідження показало необхідність подальшої методичної розробки означеної проблеми, особливо з питань виховання внутрішньої мотивації в учнів до організації пошукової діяльності, систематичного вивчення можливостей позашкільних закладів освіти у залученні

учнів до творчості та визначенні умов інтеграції навчально-виховного процесу позашкільних закладів, шкіл, вищих навчальних закладів.

9. Результати дослідно-експериментальної роботи дають підстави для висновків щодо застосування і широкого використання в сучасних умовах виявлених та обгрунтованих нами педагогічних напрямів (способів, форм, прийомів, методів) організації пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях автора:

1. Патріотів треба виховувати. // Рідна школа. -1999. -№2. -С. 61-63.
2. Пошуково-дослідницька діяльність учнів у позашкільних закладах України. // Географія та основи економіки в школі. -1998. -№2. -С. 8.
3. Краєзнавча пошукова діяльність учнів у позашкільній установі // Географія та основи економіки в школі. -2000. -№1. -С. 34-35.
4. Пошукова діяльність як умова розвитку творчості учнів. // Творчість у технології виховання та навчання: Збірник наукових праць. Випуск 9. -Київ-Запоріжжя, 1998. -С. 103-106.
5. Пошукова діяльність учнів у позашкільних закладах. // Краєзнавство і туризм: освіта, виховання, стиль життя. -К.: Реформа, 1998. -С. 132-134.
6. Форми пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах. // Український географічний журнал. -1998. -№1 (21). -С. 53-54.
7. Організація пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти. // Безперервна географічна освіта: інноваційні методи і технології. - Харків: ХДУ, 1998. -С. 43-45.
8. Місце і роль облСЮТур в створенні системи безперервної географічної освіти. // Позашкільна педагогіка: пошук і проблеми. -К.: ІСДО, 1995, -С. 101-105.

Редіна В.А. Організація пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти. -

Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 - теорія і методика виховання, Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2000.

У дисертації досліджується проблема організації пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти (на прикладі станцій юних туристів). З урахуванням особливостей функціонування і розвитку позашкільних закладів визначені напрями реалізації досліджуваної проблеми.

Науково обгрунтовані педагогічні умови і методика організації пошукової діяльності учнів у позашкільних закладах освіти. Представлено результати експериментальних досліджень;

запропоновано модель позашкільного закладу освіти основою якого є організація пошукової діяльності учнів; досліджено теоретичні і практичні засади проблеми; розроблено і апробовано на практиці позашкільного закладу методи і форми організації пошукової діяльності учнів.

Ключові слова: виховання, пошукова діяльність, пошук, позашкільний заклад освіти, професійний інтерес, гурток, станція юних туристів, краєзнавство, туризм, екологія.

Редина В.А. Организация поисковой деятельности учащихся во внешкольных учреждениях образования. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 - теория и методика воспитания. - Институт проблем воспитания АПН Украины, Киев, 2000.

В диссертационной работе исследована проблема организации поисковой деятельности учащихся во внешкольных учреждениях образования (на примере станций юных туристов). С учетом особенностей функционирования и развития внешкольных учреждений определены пути реализации исследуемой проблемы.

В диссертации освещены методические, психологические и педагогические положения и практическое состояние исследуемой проблемы в философской, психолого-педагогической и методической литературе; представлен экспериментальный материал, который позволил определить методическое обеспечение дидактических приёмов, соблюдение которых дает высокую эффективность работы в организации поисковой деятельности учащихся во внешкольных учреждениях.

В результате изучения состояния готовности преподавателей внешкольных учреждений к организации поисковой деятельности с учащимися установлены тенденции, которые свидетельствуют о недостаточной их готовности к такой деятельности поскольку доминируют авторитарные подходы в деятельности преподавателя при явно сниженной гуманистической их направленности.

Из этого сделан вывод о том, что подготовка преподавателя к проведению занятий с учащимися может быть эффективной в том случае, если она ориентирована на глубокое изучение проблемы (поисковая деятельность учащихся), а также на формирование мотивационного отношения учителя к новому, овладения им способами реализации нововведений в педагогический процесс во внешкольном учреждении.

Констатирующий эксперимент показал отношение учащихся к данной проблеме. Они не представляли, что такое поиск, поисковая деятельность.

В результате реализации этой проблемы в диссертации сделана попытка научно обосновать методику определения этапов исследуемой проблемы. На первом этапе - анализ практической деятельности обучения и воспитания учащихся - ставилась цель собрать фактический материал о практических и научных знаниях учащихся. Второй этап - научно-теоретический, характеризовался определением понятия "поисковая деятельность", которое использовалось в диссертации для характеристики социальной значимости результатов обучения и воспитания во внешкольных учреждениях. И, наконец, третий этап - теоретические знания об организации поисковой деятельности во внешкольных учреждениях приобретали процессуальный характер.

В диссертации научно обосновано методику организации поисковой деятельности учащихся во внешкольных учреждениях образования и воспитания; представлены результаты экспериментальных исследований; предложена модель внешкольного учреждения в основе которой лежит организация поисковой деятельности учащихся; исследованы теоретические и практические основы проблемы; разработаны и апробированы на практике внешкольного учреждения методы и формы организации поисковой деятельности учащихся.

Анализ результатов педагогического эксперимента подтвердил эффективность разработанной дидактической системы организации поисковой деятельности учащихся во внешкольных учреждениях образования.

Ключевые слова: воспитание, поисковая деятельность, поиск, профессиональный интерес, внешкольное учреждение, станция юных туристов, кружок, краеведение, туризм, экология.

V.A. Redina. Organization of pupils' searching activity in extra school education institutions.-
Manuscript.

The thesis for a Candidate of pedagogics' degree, speciality: 13.00.07 - the theory and methodics of upbringing. Institute of Problems of Upbringing of APS of Ukraine, Kyiv, 2000.

The problem of organization of pupils' searching activity in extra-school education institutions (on the basis of young tourist camps) has been investigated. The ways of realization of the problems investigated have been determined concerning the peculiarities of functioning and development of extra-school institutions.

Scientifically founded pedagogical conditions and methodics of pupils' searching activity in extra-school education institutions has been presented. The results of experimental investigations have been introduced; the model of extra-school education institution has been suggested; the methods and

forms pupils' searching activity have been developed and tested in practice of extra-school education institution.

Key words: upbringing, searching activity, searching, extra-school education institution, professional interest, society, a yong tourist camp, local lore, tourism, ecology.